

PISMA ANTE I ANE-NETTY TRUMBIĆ IVANU I RUŽICI MEŠTROVIĆ ZA VRIJEME PRVOG SVJETSKOG RATA

UDK: 929.52Meštrović(044.2)
929.52Trumbić(044.2)

Primljeno: 15. prosinca 2021.
Izvorni znanstveni rad

dr. sc. MARIJAN ČIPČIĆ
Stepinčeva 51
21000 Split, HR
marijan.cipcic@gmail.com

HANIA MLADINEO MIKA
Slavićeva 2
21000 Split, HR
hania.mladineo@gmail.com

Ovaj rad sadrži neobjavljena pisma što ih je Ante Trumbić slao Ivanu Meštroviću u razdoblju Prvog svjetskog rata, čime rasvjetljava njihov odnos u tom razdoblju. U članku se donose također i pisma koja je Trumbićeva supruga Ana-Netty slala Meštrovićevoj supruzi Ruži, što svjedoči i o njihovu prijateljskom odnosu. Kako bi se pisma stavila u kontekst vremena u kojima su nastala, u prvom dijelu članka donosi se sažeti pregled političkog djelovanja Trumbića i Meštrovića za vrijeme Prvog svjetskog rata, a pisma se u izvornom obliku objavljuju u drugom dijelu rada. Do sada neobjavljena pisma koja su Trumbići slali Meštrovićima nalaze se u pohrani Atelijera Meštrovića i vlasništvo su Mate Meštrovića, sina Ivana Meštrovića.¹

Ključne riječi: Ante Trumbić, Ivan Meštrović, Ana-Netty Trumbić, Ruža Meštrović, pisma, Prvi svjetski rat, Jugoslavenski odbor

1 Zahvaljujemo dr. sc. Mati Meštroviću i ravnateljici Muzeja Ivana Meštrovića Sandri Budimir-Grčić na dopuštenju za korištenje pisama u ovom radu, te višoj kustosici Atelijera Meštrović dr. sc. Barbari Vujanović na poslanim preslicima tih pisama. Pisma je transkribirala Hania Mladineo Mika. Zahvaljujemo na tehničkoj obradi i kolorizaciji fotografija Dini Vuletin Borčić, višoj restauratorici u Muzeju grada Splita.

UVOD

Ivan Meštrović i Ante Trumbić upoznali su se početkom 20. stoljeća kada je Meštrović bio bečki student i mladi kipar u usponu, a Trumbić već afirmirani političar na dalmatinskoj političkoj sceni. Svoj su prijateljski odnos učvrstili u emigraciji tijekom Prvog svjetskog rata dok su obojica djelovali u Jugoslavenskom odboru u kojem je Trumbić bio predsjednik, a Meštrović istaknuti član. Prijateljevati su nastavili i nakon Prvog svjetskog rata – obojica su živjeli u Zagrebu. Pisma koja su tijekom Prvog svjetskog rata Ivanu i Ruži Meštrović slali Ante i Ana-Netty Trumbić i koja se u ovom radu u cijelosti objavljuju, prilog su proučavanju političkog djelovanja Ante Trumbića i Ivana Meštrovića kao i proučavanju cjelokupnog Jugoslavenskog odbora.

ODLAZAK U EMIGRACIJU POČETKOM PRVOG SVJETSKOG RATA

Atentat u Sarajevu 18. lipnja 1914. godine na austrijskog prijestolonasljednika Franza Ferdinanda i njegovu suprugu, koji su izvršili pripadnici organizacije *Mlada Bosna*, obučavani u Beogradu, Ivana Meštrovića zatekao je u Veneciji gdje je tada imao izložbu. Iz Venecije se Meštrović vratio u Split, no kada je saznao da ga austrijske vlasti kane uhititi, smjesta je otputovao u Anconu sa suprugom, i to bez prtljage. Meštrović je prije nego što je otputovao uspio upozoriti i Trumbića da se udalji iz Splita. Trumbić je 18. srpnja 1914. godine otputovao sa suprugom u Veneciju i Padovu. No, prema liječničkom savjetu, vratio se u Semmering nekoliko dana kasnije. Kad je pročitao austrijski ultimatum Srbiji, shvatio je da je rat neizbježan pa je otamo ponovno otišao u Veneciju.² Time je započela faza Trumbićeva i Meštrovićeva djelovanja u emigraciji za vrijeme Prvog svjetskog rata.

Ante Trumbić je, nakon što je emigrirao u Italiju, boravio u Veneciji gdje je početkom rata prebivalo još nekoliko političara iz Dalmacije i Banske Hrvatske, uključujući i Frana Supila.³ Meštrović je u to vrijeme bio u Rimu odakle

2 Milada Paulova: *Jugoslavenski odbor*. Zagreb 1925., 9; Ivan Meštrović: *Uspomene na političke ljude i događaje*, drugo izdanje. Zagreb 1969., 35-36.

3 Uz Trumbića i Supila, među prvima su stigli braća Julije i Remigio Gazzari, dr. Miće Mičić iz Dubrovnika te dr. Hinko Hinković koji je stigao iz Zagreba. Paulova: *Jugoslavenski odbor*, 9.

je više puta pozivao Trumbića da što prije dođe u glavni grad Italije.⁴ Kada su konačno Trumbić i Supilo stigli krajem rujna 1914. godine u Rim, Meštrović ih je upoznao s Ljubomirom Marjanovićem, otpravnikom poslova srpskog poslanstva u Rimu. Nakon njihova sastanka, odlučeno je kako će delegacija hrvatskih poličara u emigraciji posjetiti poslanike država Antante i zatražiti od njih da upozore svoje vlade na to da Italiji ne obećavaju dijelove teritorija na istočnom Jadranu te da ih upoznaju sa željama južnih Slavena iz Austro-Ugarske za ujedinjenjem s Kraljevinom Srbijom.⁵ U tim prvim kontaktima s diplomatskim predstavnicima sila Antante ključna je bila Meštrovićeva uloga jer on je tada već bio poznato ime u europskim kulturnim, ali i političkim krugovima.

Nakon što je u jesen 1914. godine pojačana propaganda talijanskih irendentista za pripojenje Dalmacije Italiji, među hrvatskim emigrantima u Rimu jačali su zahtjevi za osnivanje formalnog političkog tijela koje se trebalo zalagati za uspostavu jedinstvene južnoslavenske države. Trumbić je već nakon inicijalnih susreta sa srpskim političarima i diplomatima izražavao bojazan da Srbi stvar budućeg južnoslavenskog jedinstva shvaćaju jednostrano i ekskluzivistički tj. da buduće jedinstvo ne bi bilo oslobođenje južnoslavenskih zemalja u Austro-Ugarskoj, već njihovo osvajanje od strane Srbije. Meštrović je imao slične bojazni.⁶ Predsjednik vlade Kraljevine Srbije Nikola Pašić tražio je da se umjesto izraza „ujedinjenje“ koristi izraz „prisajedinjenje“, što nije bilo prihvatljivo hrvatskim emigrantima.⁷ Prema mišljenju Trumbića i Supila, razlika između pogleda emigranata i srpske vlade na problem ujedinjenja južnoslavenskih zemalja dolazila je zbog utjecaja carsko-ruske politike na Nikolu Pašića te pravoslavnog ekskluzivizma kao osnove te politike.⁸

4 Trumbić je odgađao svoj dolazak u Rim zbog vrućina koje su bile tamo izraženije nego u Veneciji što je vidljivo iz pisama koje je slao Meštroviću. AAMPup, oznaka pisma: 868 A4, *Pismo Ante Trumbića Ivanu Meštroviću, 28. kolovoza 1914. godine*; oznaka pisma: 868 A5, *Pismo Ante Trumbića Ivanu Meštroviću, 11. rujna 1914. godine*.

5 Ivo Petrinović: *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, drugo izdanje. Split 1991., 85-86; Paulova: *Jugoslavenski odbor*, 11.

6 Petrinović: *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, 88.

7 Norka Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, *Časopis za suvremenu povijest*, 39/2007., br. 1, 136.

8 Ante Smith Pavelić: *Dr. Ante Trumbić. Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*. München 1959., 57.

Slika 1. Ante Trumbić, 1921. godine (Arhiv HAZU)

Srpska vlada je igrala dvostruku igru po pitanju talijanske iredente. Tako je Pašić savjetovao srpskim diplomatima da se suprotstave talijanskim pretenzijama, no unatoč tome nije otklanjao mogućnost za priznavanje talijanskih teritorijalnih interesa na istočnom Jadranu. Smatrao je da bi u tom slučaju i Srbija mogla zauzvrat dobiti dio teritorija na istočnom Jadranu.⁹ O tome kako se srpska vlada na čelu sa svojim predsjednikom Nikolom Pašićem odnosila prema emigrantima i jadranskom pitanju zorno svjedoče upečatljive rečenice iz memoara jednog od članova Jugoslavenskog odbora dr. Hinka Hinkovića: *Jugoslavenski emigranti imali su dakle da se u jadranskom sporu bore na dvije fronte: protiv Italije i protiv srpske vlade!!!*¹⁰

9 Petrinović: *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, 92.

10 Hinko Hinković: *Iz velikog doba. Moj rad i moji doživljaji za vrijeme Svjetskog rata*. Zagreb 1927., 158.

JUGOSLAVENSKI ODBOR

Prve vijesti o namjerama Francuske da na strani sila Antante u rat uključi Italiju uz obvezu osiguranja teritorija na hrvatskoj obali saznao je Ivan Meštrović koji je o tome obavijestio Trumbića i Supila.¹¹ Vijesti o potpisivanju Londonskog ugovora 26. travnja 1915. godine između Italije s jedne strane te Francuske, Velike Britanije i Rusije s druge strane, kojim su Italiji obećani značajni teritorijalni ustupci na istočnom Jadranu za njihovo sudjelovanje u ratu, natjerali su emigrante na brzu reakciju. U Parizu je osnovan Jugoslavenski odbor 30. svibnja 1915. godine kao predstavničko tijelo Hrvata, Srba i Slovenaca iz Austro-Ugarske. Za predsjednika je izabran Ante Trumbić, a Ivan Meštrović je postao članom Odbora. Funkcije potpredsjednika, tajnika i blagajnika nisu podijeljene. Predsjednik Odbora imao je pravo javno nastupati bez znanja ostalih članova.¹² Po pitanju financiranja odlučeno je kako se Odbor neće financirati od pomoći sila Antante te da neće primati pomoć od Srbije. Na taj je način Odbor zadržao slobodu u svom djelovanju. Financiranje Jugoslavenskog odbora potpomagali su iseljenici, ponajviše oni iz Južne Amerike, dok su se neki članovi Odbora tijekom cijelog rata financirali svojim sredstvima.¹³ Nakon osnivanja, članovi Odbora primljeni su kod francuskog ministra vanjskih poslova Theophila Delcassea kojem su izložiti program djelovanja i svoje zahtjeve.¹⁴ Nakon toga, članovi Odbora uputili su se u London koji su odredili za središte svog djelovanja.¹⁵

- 11 Ivan Meštrović: *Uspomene na Frana Supila*. Hrvatska revija, 7/1957., 321-322.
- 12 Paulova: *Jugoslavenski odbor*, 72-75; Petrinović: *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, 92-93; Marijan Čipčić, Darka Perko Kerum, Josip Dukić, *Ante Trumbić – Patricij s Lučca*, katalog izložbe. Split 2019., 45.
- 13 Paulova: *Jugoslavenski odbor*, 74-75. Trumbić je tijekom rata izdržavao sebe i svoju suprugu potrošivši 60.000 zlatnih kruna, 1400 funti, 10.700 švicarskih franaka i 5000 austrijskih kruna zlatne vrijednosti koje mu je bio pozajmio Remigio Gazzari. Za vrijeme rata propala je Trumbićeva advokatska kancelarija kao i vrijednost njegovih potraživanja prema klijentima. *Nekoliko autobiografskih bilježaka dra Ante Trumbića*, Jadranski dnevnik, 18. XI. 1938., 5.
- 14 Meštrović navodi da su primljeni srdačno te da je Delcasse želio da njihov program uspije. Meštrović: *Uspomene na političke ljude i događaje*, 51. Hinković se u svojim memoarima također prisjetio ovog susreta, navodeći da je francuski ministar članove Jugoslavenskog odbora zasuo nekim općenitim otrcanim i razvodnjenim frazama te da je slagao zvučne riječi kojima se trudio da ne kaže ništa. Hinković: *Iz velikog doba. Moj rad i moji doživljaji za vrijeme Svjetskog rata*, 152.
- 15 O izboru Londona za središte Jugoslavenskog odbora Meštrović je zapisao: ... *tamo smo odredili da će nam biti i sjelo Odbora i rada, budući su Francuzi rekli da moraju imati obzira prema Talijanima, a Englezi se izjavili pripravnima, da nam pruže gostoprimstvo*. Meštrović: *Uspomene na političke ljude i događaje*, 51.

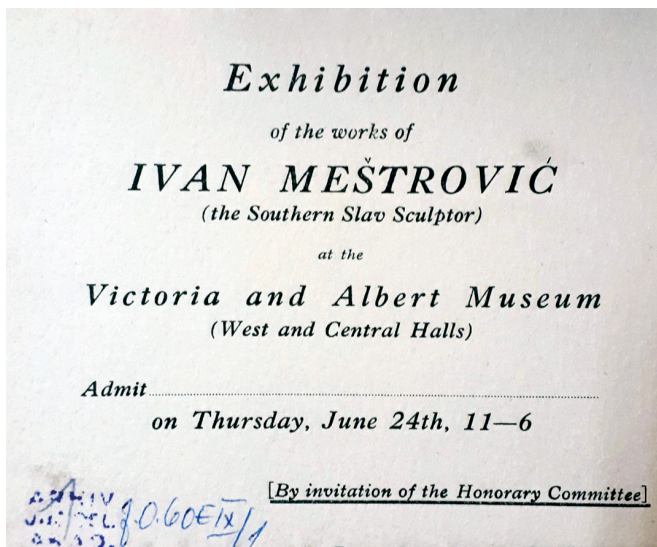
Među pojedinim članovima Jugoslavenkog odbora bilo je disharmonije u stajalištima, doduše ne toliko oko samog konačnog cilja, već više oko načina dolaska do tog cilja. To se posebno manifestiralo kod odnosa Ante Trumbića i Frana Supila. Trumbić je smatrao da se prioritavno treba ostvariti oslobođenje južnoslavenskih zemalja od Austro-Ugarske i ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom pa bi se o konačnom državnom uređenju moglo i naknadno odlučiti. Supilo se, s druge strane, zalagao da se unaprijed odredi državno uređenje. *Trumbić je tvrdio da se sa Supilom ne razilazi u shvaćanju važnosti Hrvatske za jugoslavensko pitanje, već da ne može odobriti njegov način rada.* To se posebno odnosilo na memorandum koji je Supilo samostalno podnio britanskom ministru vanjskih poslova Edwardu Greyu u kojem je, između ostaloga, naveo da ako Srbija ne revidira svoja stajališta, Hrvatima ne preostaje ništa drugo već da stvore vlastitu državu.¹⁶ Stvaranje samostalne hrvatske države u tim je trenucima bila potpuna utopija, a toga je itekako bio svjestan Trumbić. On se bojao da bi odgađanje ujedinjenja bilo pogubno za hrvatske krajeve, jer bi znatan dio hrvatskog teritorija u tom slučaju mogao biti kao ratni plijen podijeljen između Italije i Srbije.

Slika 2. Ivan Meštrović, oko 1914. (Arhiv HAZU)

16 Ivo Petrinović: *Politička misao Frana Supila*. Split 1988., 189-190.

Meštrović, koji je bio i u jako dobrim odnosima sa Supilom, intimno je ipak bio na Trumbićevoj strani.¹⁷ No, svejedno se zalagao za jedinstvo i sklad između Supila i Trumbića što je vidljivo iz pisma koje je poslao Trumbiću u ožujku 1916. godine. U pismu između ostalog Meštrović navodi: *Ti znaš koliko mi je neugodno da naše stvari ne idu kako bi trebalo jer fali potrebni sporazum i požrtvovnost, nu držim da je potrebno (išlo kako išlo) da ti ostaneš miran i jak na svom mjestu. Mnogo savjeta ti ne treba, ali mi se ne da kad ti već pišem, a da ti opet ne podvučem da je potrebna harmonija između tebe i Frana.*¹⁸ Supilo je istupio iz Jugoslavenskog odbora nakon sjednice održane početkom lipnja 1916. godine. O njegovu istupu Trumbić je pismom izvijestio Meštrovića koji nije prisustvovao toj sjednici. Supilo je iz Odbora izašao kako bi mogao samostalno raditi, premda je naglasio kako se s programom i ciljevima Odbora i dalje slaže. Trumbić je načelno bio skeptičan oko budućeg Supilova djelovanja premda je ostavljao i određenu mogućnost da bi ovaj njegov istup mogao donijeti i nešto pozitivno za Odbor. Stoga je odlučeno da će mu Odbor i dalje novčano pomagati.¹⁹

Slika 3. Pozivnica za Meštrovićevu izložbu u Viktorija i Albert muzeju u Londonu, 1915. g. (Arhiv HAZU)

- 17 Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, 139.
- 18 Zvonimir Pasek: *Pisma kipara Ivana Meštrovića predsjedniku Jugoslavenskog odbora Anti Trumbiću 1914-1918. godine*. *Starine*, 57/1978., 328-329.
- 19 AAMPup, oznaka pisma: 868 A6, *Pismo Ante Trumbića Ivanu Meštroviću, 21. lipnja 1916. godine*.

IZLOŽBE IVANA MEŠTROVIĆA

Popularizaciji ideja Jugoslavenskog odbora na međunarodnom planu znatno su pridonijele izložbe koje je Meštrović priredio diljem Velike Britanije u razdoblju od 1915. do 1918. godine. Prva velika Meštrovićeva izložba u Velikoj Britaniji otvorena je 24. lipnja 1915. godine u Viktorija i Albert muzeju u Londonu. U ovom, uz Britanski muzej, najvećem i najistaknutijem londonskom muzeju tada nisu bila izlagana djela živućih umjetnika, osim djela francuskog kipara Augusta Rodina, a njegova je izložba prethodila Meštrovićevoj.²⁰ Izložbu je otvorio lord Robert Cecil, državni tajnik britanskog ministarstva vanjskih poslova koji je tom prigodom održao upečatljiv govor.²¹ Otvorenju su, uz članove Jugoslavenskog odbora, prisustvovali brojni uzvanici. Organizaciji izložbe pomogli su britanski povjesničari publicist Robert Seton Watson i Wickham Steed, urednik vanjske politike u *The Timesu*. Na ovoj je izložbi bilo izloženo najviše umjetnina iz Kosovskog ciklusa koje su, uz znatne poteškoće u ratnim vremenima, dopremljene iz Splita i Beograda. Pripremu ove izložbe obilježio je incident sa srpskim poslanikom u Londonu Matom Boškovićem koji je protestirao što je na plakatu za izložbu Meštrović naveden kao *jugoslavenski umjetnik*. Bošković je zahtijevao da se napiše *srpski umjetnik*. Meštrović mu je preko posrednika profesora Jovana Cvijića poručio da bi, kad se već Bošković protivi jugoslavenskom imenu, u tom slučaju on mogao za sebe navesti *hrvatski umjetnik*. Bošković se u znak protesta nije pojavio na otvorenju izložbe, već je iz Pariza stigao Milenko Vesnić kao srpski predstavnik.²²

Izložba u Londonu polučila je izvrstan uspjeh. Nakon nje, Meštrovićeva su djela bila izlagana te iste godine u Leedsu i u Glasgowu, 1916. godine u Edinburghu i Aberdeenu, a 1917. u Londonu zajedno s djelima kipara Tome Rosandića i slikara Mirka Račkoga,²³ te ponovno u Glasgowu i Edinburghu

20 Duško Kečkemet: *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, 1. svezak (1883.-1932.). Zagreb 2009., 333.

21 Paulova: *Jugoslavenski odbor*, 92.

22 Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, 141-143; Meštrović: *Uspomene na političke ljude i događaje*, 53.

23 Meštrović je pisao Trumbiću moleći ga da Jugoslavenski odbor pomogne sa 500 franaka Račkom i Rosandiću za okvire i sanduke za izložbu u Londonu. Meštrović je molio Trumbića i da Odbor sa 200 franaka mjesečno na neko vrijeme preuzme financijsko potpomaganje slikara Račkoga, koji je bio u teškoj materijalnoj situaciji. No, Odbor nije

1918. godine. Meštrovićeve izložbe su bile izvrsna promocija emigrantskih težnji, a naravno, i samoga Meštrovića, koji je svoju umjetnost stavljao u službu ostvarivanja ciljeva Jugoslavenskog odbora.²⁴ Trumbić je, kao predsjednik Jugoslavenskog odbora, bio uključen u organizaciju ovih izložbi. Njega se posebno dojmila Meštrovićeva drvena skulptura *Raspelo*, pa je tako Ruži, Meštrovićevoj tadašnjoj supruzi, pisao: *Muka božanskoga čovjeka izražena je tako sa stilom i veličanstveno. Nitko to još nikada nije ni blizu učinio. Po mojem mišljenju ovaj Krist je trebao biti izložen sam samcat jer je i sam dovoljan da ispuni cijelu dvoranu.*²⁵ Meštrović je *Raspelo* izradio 1916. godine u Ženevi.²⁶ Meštrovićem su se dičili i često su ga isticali i ostali članovi Jugoslavenskog odbora u svojim javnim nastupima u kojima su promovirali ideje ujedinjenja južnoslavenskih naroda. Tako je Hinko Hinković tijekom svoje turneje po Sjevernoj Americi 1917. i 1918. godine, u kojoj je propagirao ideju buduće jugoslavenske države među iseljenicima s ovih prostora, često spominjao Meštrovića kao jednoga od najznačajnijih predstavnika južnih Slavena.²⁷

Tijekom 1916. godine pokušalo se organizirati Meštrovićeve izložbu u Petrogradu. Oko organizacije ove izložbe trudio se i Trumbić koji je Meštrovića krajem lipnja 1916. godine izvijestio kako je s predsjednikom srpske vlade Nikolom Pašićem dogovorio sve detalje vezane uz transport i osiguranje umjetnina.²⁸ No, Meštrović je krajem kolovoza iste godine Trumbiću pisao kako mu je srpski poslanik u Londonu Mate Bošković saopćio informaciju dobivenu od srpske

bio u mogućnosti preuzeti tu obvezu pa je Meštrović pisao i srpskom poslaniku u Parizu Vesniću o lošoj financijskoj situaciji Račkoga tražeći ga pomoć. Pasek: *Pisma kipara Ivana Meštrovića predsjedniku Jugoslavenskog odbora Anti Trumbiću 1914-1918. godine*, 341. Na otvorenje zajedničke izložbe Meštrovića, Rosandića i Račkog stigao je Ante Trumbić iz Pariza. AAMPup, oznaka pisma: 869 A8, *Pismo Ane Trumbić Olgi Meštrović, 29. travnja 1917. godine.*

24 Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, 145.

25 AAMPup, oznaka pisma: 868 A11, *Pismo Ante Trumbića Ruži Meštrović, bez datuma.*

26 Duško Kečkemet: *Umjetnost Ivana Meštrovića*, Split 2017., 185.

27 Za vrijeme boravka u El Pasu u Teksasu, Hinković je u razgovoru za lokalne novine izjavio: *Želim reći da mi, južni Slaveni nismo barbari (...). Mi se dičimo najvećim svjetskim kiparom, Ivanom Meštrovićem, čija je djela slavio Rodin, veliki vajar francuski.* Hinković: *Iz velikog doba. Moj rad i moji doživljaji za vrijeme Svjetskog rata*, 371.

28 AAMPup, oznaka pisma: 869 A6, *Pismo Ante Trumbića Ivanu Meštroviću, 21. lipnja 1916. godine.*

vlade, koja se tada nalazila u izbjeglištvu na otoku Krfu, da se njegove umjetnine ne šalju u Rusiju zbog mogućih opasnosti pri prijevozu.²⁹ Tijekom 1917. godine planirala se također održati izložba Meštrovićevih radova u Sjedinjenim Američkim Državama, ali se i od organizacije te izložbe na koncu odustalo.³⁰

Slika 4. Ana-Netty Trumbić, fotografija iz putovnice 1918. godine (Muzej grada Splita)

Za vrijeme Prvog svjetskog rata Ante Trumbić i Ivan Meštrović bili su i obiteljski dosta bliski što je vidljivo iz pisama koje je Trumbićeva supruga Ana-Netty³¹ slala Meštrovićevoj tadašnjoj supruzi Ruži.³² Iz tih pisama vidljivo je

29 Pasek: *Pisma kipara Ivana Meštrovića predsjedniku Jugoslavenskog odbora Anti Trumbiću 1914-1918. godine*, 333.

30 Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, 145.

31 Ana (Netty) Trumbić, djevojački Karaman (1879., Split – 1957., Split), za Antu Trumbića udala se 1906. godine kada je on imao 42 godine. Otac joj je bio dr. Srećko Karaman, istaknuti splitski narodnjak, a majka Angja potjecala je iz plemićke obitelji Alberti. Ana-Netty i njezin suprug Ante Trumbić nisu imali djece. Čipčić, Perko, Kerum, Dukić: *Ante Trumbić – Patricij s Lučca*, 109.

32 Ruža Meštrović, djevojački Klein (1883., Donja Višnjica – 1942., Zagreb), slikarica i kiparica. S Ivanom Meštrovićem u vezi od 1904. godine. Vjenčali su se 1907., a službeno se razveli 1925. godine.

da su Trumbićeva i Meštrovićeva supruga bile značajna podrška svojim muževima tijekom njihova života i djelovanja u emigraciji.³³

KRFSKA DEKLARACIJA I DOBROVOLJAČKI ODRED

Tijekom 1917. godine dolazi do značajnih promjena u Prvom svjetskom ratu. U Rusiji je izbila revolucija, SAD se priključuje silama Antante i ulazi u rat dok je Italija poražena kod Kobarida. Austro-Ugarska je razmišljala o sklapanju separatnog mira i izlasku iz rata.³⁴ Srbiji novonastale prilike nisu išle u korist, a u međunarodnoj javnosti negativno je odjeknuo veleizdajnički sudski proces poznat po nazivu Solunski proces, koji je okončan egzekucijom srpskog časnika Dragutina Dimitrijevića Apisa.³⁵

Prema zapisu Ivana Meštrovića, britanski ministar Grey odbio je Pašićev zahtjev da se neke južnoslavenske pokrajine koje su se nalazile u sastavu Austro-Ugarske unaprijed obećaju Srbiji kao naknada za njihove ratne žrtve. On je smatrao da se jugoslavensko pitanje mora rješavati cjelovito, a saznalo se da je i Rusija bila protiv toga da se Srbiji obeća Bosna i Hercegovina.³⁶ Nove su okolnosti utjecale na srpsku vladu, koja je do tada bila rezervirana prema Jugoslavenskom odboru, da započne konkretniji dijalog kako bi se dogovorio okvir buduće zajedničke države.

33 AAMPup, oznaka pisma: 869 A7, *Pismo Ane Trumbić Olgi Meštrović, 15. ožujka 1916.*; oznaka pisma: 869 A8, *Pismo Ane Netty Trumbić Olgi Meštrović, 29. travnja 1917.*; oznaka pisma: 869 A9, *Pismo Ane Trumbić Olgi Meštrović, 1. kolovoza 1917.*

34 Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, 149.

35 Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, 149. Grupa srpskih časnika iz tajne organizacije „Ujedinjenje ili smrt“, koja je imala velik utjecaj u vojsci, osuđena je zbog navodne pripreme atentata na srpskog prijestolonasljednika Aleksandra Karađorđevića. Hinko Hinković u svojim je memoarima prenio teoriju da su srpske vlasti zapravo žrtvovali Apisa i njegove suradnike radi pregovora saveznika s Austro-Ugarskom o separatnom miru. Prema toj teoriji, srpskim se časnicima zapravo sudilo zbog organizacije Sarajevskog atentata u kojem je život izgubio austrijski prijestolonasljednik Franz Ferdinand sa suprugom, što je bio jedan od austrijskih uvjeta za potpisivanje separatnog mira. Na kraju se ipak odustalo od potpisivanja zasebnog mira s Austro-Ugarskom. H. HINKOVIĆ, *Iz velikog doba. Moj rad i moji doživljaji za vrijeme Svjetskog rata*, 293-297.

36 Ivan Meštrović: *Krfska deklaracija i Hrvati*, Hrvatska revija, Buenos Aires, 4/1955., 422; Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, 149.

Pašić je krajem travnja 1917. godine uputio poziv predstavnicima Jugoslavenskog odbora za konferenciju na Krfu gdje se nalazila srpska vlada u izbjeglištvu nakon zajedničke ofenzive njemačkih, austrougarskih i bugarskih snaga krajem 1915. i početkom 1916. godine i okupacije Srbije. Trumbić, koji se tada nalazio u Parizu, pismeno je izvijestio Meštrovića o ovom pozivu te mu je naveo da će prema Krfu ići preko Italije. U delegaciji Odbora bili su Ante Trumbić kao predsjednik, Hinko Hinković, predstavnik Banske Hrvatske i Slavonije, Bogumil Vošnjak, predstavnik Slovenaca, Dušan Vasiljević, predstavnik Srba iz Bosne i Hercegovine.³⁷ Osim njih, na konferenciji su sudjelovali Franko Potočnjak, koji se već nalazio na Krfu i Dinko Trinajstić koji je otprilike bio na Krfu kao predstavnik Odbora pri srpskoj vladi.³⁸

Delegacija Odbora je na poklon srpskom prijestolonasljedniku Aleksandru Karađorđeviću nosila mjedeni štit koji je napravio Ivan Meštrović.³⁹ Taj štit, širok oko 80 cm, bio je umjetnička personifikacija Jugoslavije. Meštrović je u kolovozu 1916. godine pismeno izvijestio Trumbića o svojoj namjeri da taj štit pošalje srpskom prijestolonasljedniku u ime Odbora preko srpskog poslanika u Parizu Milenka Vesnića.⁴⁰ No, tada ga ipak nije poslao.

Slika 5. Jugoslavenski odbor i srpska vlada na Krfu, srpanj 1917. g. (Muzej grada Splita)

37 Trumbić je odlučio povesti Hinkovića kao predstavnika Banske Hrvatske dok je prepustio Slovincima te predstavnicima Bosne i Hercegovine da sami odaberu svog člana delegacije. AAM-Pup, oznaka pisma: 868 A7, *Pismo Ante Trumbića Ivanu Meštroviću, 10. svibnja 1917. godine.*

38 Paulova: *Jugoslavenski odbor*, 341.

39 Hinković: *Iz velikog doba. Moj rad i moji doživljaji za vrijeme Svjetskog rata*, 284.

40 Pasek: *Pisma kipara Ivana Meštrovića predsjedniku Jugoslavenskog odbora Anti Trumbiću 1914-1918. godine*, 333.

Na Krflu je konferencija trajala od 5. lipnja do 20. srpnja 1917. godine. Epilog ove konferencije bilo je potpisivanje deklaracije između srpske vlade i Jugoslavenskog odbora. Tijekom konferencije na Krflu na vidjelo su izašle razlike u vizijama Trumbića i Pašića oko ustrojstva buduće zajedničke države. Trumbić se zalagao za ujedinjenje Hrvatske, Slovenije i Srbije u zajedničku državu u kojoj su trebale biti priznate nacionalne posebnosti.⁴¹ Pašić se zalagao za strogo centraliziranu državu koja bi počivala na koncepciji jednog jedinstvenog naroda. Nakon dugih rasprava, postignut je određeni kompromis te je 20. srpnja 1917. godine donesena Krfska deklaracija koju su potpisali Trumbić u ime Jugoslavenskog odbora i Nikola Pašić u ime srpske vlade. Dogovoreno je da će dinastija Karađorđević doći na čelo nove države. Deklaracija je sadržavala načelo o uređenju buduće države *polazeći od ideje narodnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca*. Na Trumbićev prijedlog, usvojen je zaključak da će se konačno uređenje države prepustiti budućoj Ustavotvornoj skupštini koja je Ustav trebala prihvatiti kvalificiranom većinom.⁴²

Kada je Supilo saznao za potpisivanje Krfske deklaracije, poslao je pismo Meštroviću u kojem je izrazio zadovoljstvo, kao i svoje priznanje Trumbiću i Odboru. Iskazao je tada Supilo i žaljenje zbog gorkih riječi upućenih Trumbiću. Meštrović navodi da je Trumbiću zbog toga bilo drago, premda je bilo očito da su Supilove kritike ostavile dubokog traga u njihovom odnosu.⁴³

Kod hrvatskih se emigranata u Rimu i prije nego što je osnovan Jugoslavenski odbor pojavila ideja o formiranju dobrovoljačkog odreda čiji bi se vojnici regrutirali među južnoslavenskim iseljenicima iz Austro-Ugarske. Organizacijom dobrovoljačkog odreda željeli su emigranti afirmirati svoj jugoslavenski program na međunarodnoj razini. Odluka o osnivanju Jadranske legije donesena je početkom 1915. godine.⁴⁴ Dobrovoljci su se prijavljivali iz raznih krajeva Sjeverne i Južne Amerike, Australije i Novoga Zelanda.⁴⁵ Oni su aktivno pristupali srpskoj

41 Vinko Brajević: *Dr. Ante Trumbić*, Novo doba, 18. XI. 1938., 3.

42 Petrinović: *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, 117-126.

43 Meštrović: *Uspomene na političke ljude i događaje*, 60.

44 Legija se nazvala *jadranskom* kako bi se istaklo Jadransko more kao sinteza ideala svih južnih Slavena koji su živjeli na njegovim obalama ili su mu gravitirali. Paulova: *Jugoslavenski odbor*, 36-37.

45 Ivan Hrstić: *Položaj dobrovoljaca iz iseljeničtva u srbijanskoj vojsci prema dokumentima iz ostavštine dr. Ante Trumbića (1914.-1918.)*, Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, 21/2012., br. 1, 239-240.

vojski na solunskom frontu, gdje su se srpske divizije prebacile nakon okupacije Srbije i reorganizacije na Krfu, premda se Jugoslavenski odbor zalagao za osnivanje posebne postrojbe dobrovoljaca. Na solunsko je bojište u jesen 1917. godine stigao značajan broj dobrovoljaca iz Rusije. Prijestolonasljednik Aleksandar Karađorđević prvotno je odbio formirati zasebnu Jugoslavensku diviziju, pravdajući to brojnim tehničkim i logističkim poteškoćama te nedostatkom vojne opreme. No, u konačnici ipak je raspustio Vardarsku diviziju te formirao Jugoslavensku diviziju koja se sastojala od članova rasformirane Vardarske divizije i dobrovoljaca iz Rusije.⁴⁶ Povjesničar Ivan Hrstić zaključuje kako je na taj način donekle udovoljio željama Jugoslavenskog odbora za Jadranskom legijom. Dobrovoljci iz iseljeništa ipak nisu bili priključeni toj postrojbi. Srbijanska vlada i vojska vodile su dvostruku politiku oko pitanja dobrovoljaca. Naime, Jugoslavenski odbor nisu obavještavali o aktivnostima oko prikupljanja dobrovoljaca i njihova djelovanja u vojsci, gdje su oni često bili zlostavljani. Kada bi se dobrovoljci pobunili, bili bi zatvarani, a nakon završetka rata, velik broj ih se vratio u zemlje iz kojih su stigli. Ivan Hrstić navodi kako o samom odnosu prema dobrovoljcima zorno svjedoči situacija oko povratka veće skupine dobrovoljaca po završetku rata u SAD, gdje su se kao siromasi morali javiti za pomoć Crvenom križu.⁴⁷ Trumbić i njegova supruga Ana posjetili su jugoslavenske dobrovoljce u Orangeu u Francuskoj u proljeće 1917. godine. Tada je nastala fotografija na kojoj se uz grupu dobrovoljaca u prvom planu nalaze Ante Trumbić, njegova supruga Ana, Dinko Trinajstić, stalni predstavnik Jugoslavenskog odbora pri srpskoj vladi i srpski političar Stojan Protić. Fotografija je reproducirana u brojnim primjercima te ju je Jugoslavenski odbor koristio u propagandne svrhe.⁴⁸ Jednu reprodukciju ove fotografije Ana Netty poslala je Ruži Meštrović u pismu početkom kolovoza 1917. godine.⁴⁹

46 Hrstić: *Položaj dobrovoljaca iz iseljeništa u srbijanskoj vojsci prema dokumentima iz ostavštine dr. Ante Trumbića (1914.-1918.)*, 246. O osnivanju ove divizije Trumbić je obavijestio Meštrovića pismenim putem početkom 1918. godine. AAMPup, oznaka pisma: 868 A10, *Pismo Ante Trumbića Ivanu Meštroviću, 2. siječnja 1918. godine.*

47 Hrstić: *Položaj dobrovoljaca iz iseljeništa u srbijanskoj vojsci prema dokumentima iz ostavštine dr. Ante Trumbića (1914.-1918.)*, 239-240, 251.

48 U arhivskom fondu Jugoslavenskog odbora sačuvan je set ovih fotografija koje su tiskane kao razglednice. Arhiv HAZU, Fond Jugoslavenski odbor, kutija s oznakom „razno”.

49 AAMPup, oznaka pisma: 869 A9, *Pismo Ane Trumbić Ruži Meštrović, 1. kolovoza 1917. godine.*

Slika 6. Ante i Ana-Netty Trumbić u posjetu dobrovoljcima, Orange, Francuska (Arhiv HAZU)

Talijani su, nakon više vojnih neuspjeha koje su doživjeli na raznim bojištima, počeli razmišljati o mogućnostima sporazumijevanja s narodima Austro-Ugarske. Očekivalo se da bi podržavanjem težnji za slobodom naroda u okviru Habsburške Monarhije trebao oslabiti moral austrougarske vojske, što bi Italiji išlo u prilog. Namjere Talijana za pregovore s predstavnicima negermanskih naroda iz Austro-Ugarske podržavali su njihovi saveznici Britanci i Francuzi. Dijalog je započeo u Londonu sredinom prosinca 1917. godine. Ante Trumbić je predvodio delegaciju Jugoslavenskog odbora, no svoje je sudjelovanje prihvatio tek nakon diplomatskih pritisaka.⁵⁰

Kongres naroda koji su se željeli osamostaliti od Austro-Ugarske održan je od 8. do 10. travnja 1918. godine u Rimu, u okolnostima koje su nastale nakon talijanskog poraza od austro-ugarske vojske kod Caporetta. Na ovom su kongresu sudjelovali predstavnici Čehoslovačkog narodnog vijeća, Poljskog narodnog vijeća, Srpske narodne skupštine, rumunjskih emigranata, te predstavnici Velike Britanije i Francuske.⁵¹ Trumbić je izričito tražio od Meštrovića da bude dio delegacije Jugoslavenskog odbora. Pregovori između talijanske strane i Jugoslavenskog odbora bili su teški i mukotrpniji jer je Trumbić u ime

50 Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, 151.

51 Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, 151; Paulova: *Jugoslavenski odbor*, 404; Petrinović: *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, 103.

Odbora inzistirao na odbacivanju Londonskog ugovora dok je talijanska strana bila protivna isticanju Krfske deklaracije. Meštrović se posebno zalagao za zauzimanje što rezolutnijeg stava prema talijanskoj strani. Čak je tada došlo i do određenog zahlađenja odnosa između Trumbića i Meštrovića. Na konferenciji je u konačnici zaključeno da će teritorijalna pitanja biti *rješavana prijateljskim načinom na osnovi narodnog principa i principa narodnog samoodređenja*.⁵²

KRAJ PRVOG SVJETSKOG RATA, ŽENEVSKA DEKLARACIJA, KRALJEVSTO SHS I TALIJANSKA IREDDENTA

Austro-Ugarska Moharhija kapitulirala je početkom studenog 1918. godine. U Zagrebu je još početkom listopada 1918. godine formirano Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Državnopravne veze između Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, te Ugarske i Austrije službeno su raskinute dana 29. listopada 1918. godine. Hrvatski je sabor tada proglasio novu državu Slovenaca, Hrvata i Srba, u kojoj je Narodno vijeće SHS postalo vrhovna izvršna vlast.⁵³ Ante Trumbić se trudio da se Narodno vijeće SHS prizna kao Vlada za one krajeve koji su bili u Austro-Ugarskoj te da se prizna za saveznika sila Antante s obzirom na to da su se ti krajevi otrgnuli od Monarhije i da su dali velik broj dobrovoljaca. No, to nije odgovaralo Pašiću koji je s ovim pitanjem oteza.⁵⁴

Vijesti o stvaranju nove državne zajednice – Države SHS, neugodno su iznenadile Nikolu Pašića, kojem uspostava nove nezavisne države nije odgovarala jer je u ovoj državi potencijalno vidio čimbenika koji na vanjskopolićkom planu može pomrsiti planove Srbiji. No, na sastanku u Ženevi u studenom 1918. godine s predstavnicima Narodnog vijeća SHS te uz sudjelovanje Ante Trumbića i sprske opozicije, Pašić je ipak priznao Narodno vijeće SHS kao zakonitu vladu Države SHS, a Trumbića kao predstavnika te vlade kod saveznika. Ženevska je deklaracija potpisana 9. studenog 1918. godine. U sklopu deklaracije dogovoreno je da će se uspostaviti zajednička vlada od ukupno dvanaest članova u koju će odmah ući

52 Machiedo Mladinić: *Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru*, 152. Izvor citata: bilješka br. 85 iz članka Norke Machideo Mladinić: Josip Horvat: *Politićka povijest Hrvatske*, Zagreb 1936., 106.

53 Ferdo Šišić: *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb 1920., 96.

54 Meštrović: *Uspomene na politićke ljude i događaje*, 107.

srpska vlada i Narodno vijeće SHS-a te imenovati po tri člana.⁵⁵ Meštrović je vijest o potpisivanju Ženevske deklaracije primio u Parizu, gdje se tada nalazio.⁵⁶

Iako je Ženevska deklaracija predstavljala značajan uspjeh Trumbićeve politike, zaključci ove deklaracije ipak nikada nisu bili provedeni zbog otpora srpske vlade i dvora. Do ujedinjenja Države SHS i Kraljevine Srbije došlo je 1. prosinca 1918. godine, a nova država dobila je ime Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.⁵⁷ Akt ujedinjenja izvršen je u Beogradu gotovo bez ikakvih uvjeta sa strane Narodnog vijeća SHS jer se delegacija Narodnog vijeća, uoči audijencije kod regenta Aleksandra Karađorđevića, odrekla svojih uvjeta i to ponajviše zahvaljujući pritisku Svetozara Pribičevića, potpredsjednika Narodnog vijeća SHS-a i vodeće političke figure hrvatskih Srba u vijeću. U novoj je državi Ante Trumbić imenovan za ministra vanjskih poslova. Vlada premijera Stojana Protića odabrala je jugoslavensku delegaciju za mirovne pregovore nakon završetka Prvog svjetskog rata u Parizu na čelu s Nikolom Pašićem, dok je njegov službeni zamjenik bio Ante Trumbić koji je u političkim krugovima zapadne Europe uživao ugled te je smatran sposobnim političarom, ponajviše zahvaljujući djelovanju na čelu Jugoslavenskog odbora. Glavno pitanje jugoslavenske delegacije na ovoj konferenciji bilo je pitanje istočnog Jadrana. Talijanske aspiracije, podgrijane Londonskim ugovorom, prijetile su trganjem teritorija istočne Jadranske obale.⁵⁸

Nakon imenovanja Ante Trumbića za ministra vanjskih poslova Kraljevstva SHS, dužnost predsjednika Jugoslavenskog odbora prenio je Trumbić na Dinka Trinajstića. No, uskoro je stigao zahtjev predsjednika vlade Kraljevstva SHS Stojana Protića za raspuštanje. Iako su se neki njegovi članovi usprotivili raspuštanju, Odbor je konačno raspušten u ožujku 1919. godine.⁵⁹ O dojmu oko raspuštanja Jugoslavenskog odbora Meštrović je zapisao:

55 Ivo Petrinović: *Politička shvaćanja Ante Trumbića*, u: Izabrani spisi Ante Trumbića, priredio Ivo Petrinović, Split 1986., 22-23.

56 Meštrović se u svojim memoarima prisjetio da su mu vijesti o potpisivanju Ženevske deklaracije donijeli njegovi srbijanski prijatelji s velikom negotovanjem i kritikom Trumbića. Meštrović: *Uspomene na političke ljude i događaje*, 103.

57 Petrinović: *Politička shvaćanja Ante Trumbića*, 23-24.

58 Petrinović: *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, 137-138.

59 Paulova: *Jugoslavenski odbor*, 579.

„Sa svog osobnog stanovišta bio sam zadovoljan što je Odbor prestao jer sam osjećao da sam lišen svega što se zove politika i političari.“⁶⁰

Trumbić se na Mirovnoj konferenciji trudio obraniti što više teritorija Dalmacije i Istre od talijanskih pretenzija unatoč sklonostima Francuske i Velike Britanije prema Italiji, te popustljivosti i nezainteresiranosti Nikole Pašića za istočni Jadran. Na proputovanju kroz Zagreb uoči konferencije u Rapallu susreo se Trumbić kratko s Meštrovićem kojemu je otkrio iznimno težak položaj u pregovorima s Italijom, žaleći se na popustljivost Pašića i Vesnića prema Talijanima.⁶¹ Trumbić je na svojoj strani od predstavnika većih sila imao samo američkog predsjednika Thomasa Woodrowa Wilsona koji se protivio Londonskom ugovoru. No, nakon što je Wilsonu istekao drugi mandat na čelu SAD-a, Trumbić je izgubio jedinog moćnog patrona te je, uslijed nastavljenih pritisaka saveznika, ali i vlade u Beogradu, bio prisiljen potpisati Rapalski ugovor 12. studenog 1920. godine. Potpisom ovog ugovora privremeno je riješeno Jadransko pitanje nakon više od dvije godine od završetka Prvog svjetskog rata. Doveden u iznimno tešku poziciju, Trumbić je procijenio kako bi novo odgađanje izazvalo još teže posljedice. Italija je u konačnici ipak dobila manji dio teritorija nego što joj je obećano Londonским ugovorom. Italijuje pripali cijela Istra (osim Općine Kastav), Zadar, Cres, Lošinj, Lastovo, Sušac i Palagruža, dok je Rijeka bila proglašena posebnom državom.⁶² Nakon konferencije u Rapallu, Trumbić je 22. studenog 1920. godine dao ostavku na ministarsku dužnost.⁶³

60 Meštrović: *Uspomene na političke ljude i događaje*, 113.

61 *Isto*, 120.

62 Šime Peričić: *Prilog poznavanju talijanske okupacije Dalmacije od 1918. do 1923. godine*, Radovi instituta JAZU u Zadru, 20/1973., 40-42.

63 Petrinović: *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, 157.

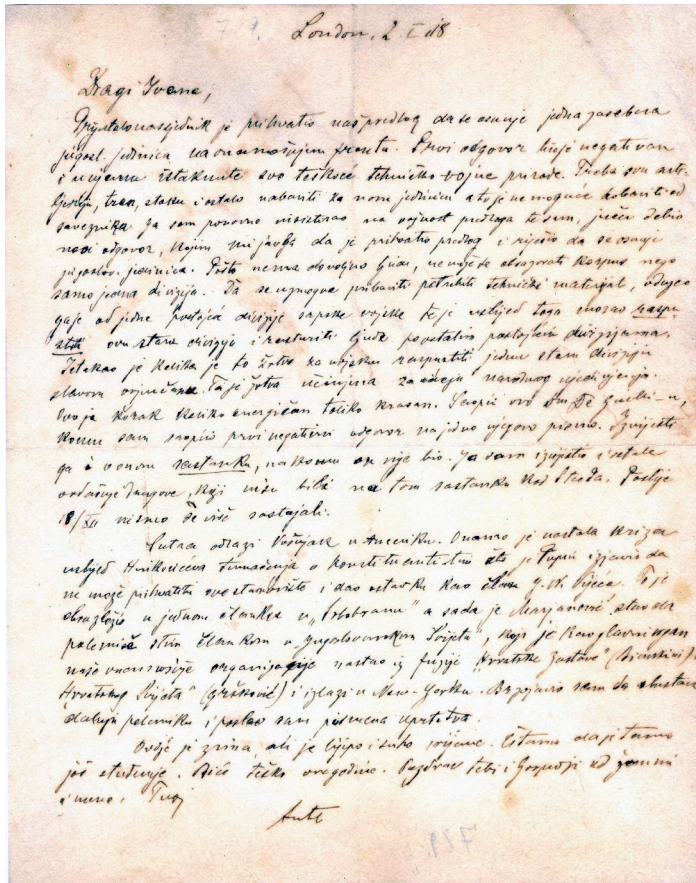
Slika 7. Potpisivanje ugovora u Rapallu, 12. studenog 1920. godine (Arhiv HAZU)

Trumbić se nakon Rapalskog ugovora vratio u Split 7. prosinca 1920. godine, a njegov rodni grad mu je priredio veličanstveni doček nakon 6 i pol godina izbjivanja.⁶⁴ Splićani su cijenili Trumbićevu diplomatsku borbu protiv talijanske iredente. Njemu u čast održana je javna skupština u Općinskom kazalištu nekoliko dana nakon povratka u Split. Na toj je skupštini Trumbić izvijestio javnost o okolnostima svoje diplomatske borbe, ističući da je bilo jasno kako se Jadransko pitanje neće moći riješiti bez određenih teritorijalnih ustupaka. Izjavio je da je uvijek mogao napraviti „patriotski“ potez i povući se, no na to nikada nije pomišljao jer nije htio biti dezertar.⁶⁵ Srž njegova govora u splitskom Općinskom kazalištu interpretativno je sažeo Ante Smith Pavelić: „Trumbić je svojim slušateljima htio dati nekoliko pouka. Za njega kao, *par excellence*, realistu bila je *politika umijeće mogućega a ne san o željenom...*, zbog čega se nije zanosio mišlju da se sloboda i cjelovitost naroda mogu najedanput postići. On je iz iskustva znao da se do ovih tekovina dolazi postepeno i izdržljivošću i da u povjesnim momentima ne mogu uvijek doći do izražaja demokratski principi i volja naroda. Iz toga je izvodio zaključak da je u pregovorima

64 *Veličanstveni doček dr. Trumbića*. Novo doba, 30. XI. 1920., 1.

65 *Izvjestaj dr. Ante Trumbića u opć. kazalištu u Splitu dne 5. decembra 1920*. Novo doba, 6. XII. 1920., 2. Povodom kritičkih izjava na Rapalski ugovor, Trumbić je u jednom svom govoru u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS u siječnju 1925. godine izjavio kako je on svoj teški križ koji je nosio za vrijeme rata iznio do vrhunca Kalvarije zvane Rapallo. Petrinović: *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, 156.

s Italijom bolje i korisnije osloboditi i spasiti ono što je moguće, ali to postići potpuno, da bi se kasnije s povoljnijeg položaja mogao dočekati pogodan čas za oslobođenje još porobljenih krajeva.”⁶⁶

Slika 8. Pismo Ante Trumbića Ivanu Meštroviću, 2. siječnja 1918. g. (vlasništvo dr. sc. Mate Meštrovića, pohrana Muzeji Ivana Meštrovića, Atelijer Meštrović)

66 Smith Pavelić: Dr. Ante Trumbić. Problemi hrvatsko-srpskih odnosa, 280.

PISMA ANTE TRUMBIĆA UPUĆENA IVANU MEŠTROVIĆU

1. 868 A.1-1.1, A.1-2.(281)

HOTEL MADISON

11. IV. (1917.) *prema pečatu na kuverti*

Dragi Ivane!

Primio sam pismo potpisano (*potpisano*) od tebe i Trinajstića (*Dinko Trinajstić 1858. – 1939.*) od 8 o. m. (*ovog mjeseca*) Razumijem i shvaćam (*shvaćam*) što mi pišete, ali nije moguće da ja sada putujem na Krf tako da sutra vas o tamo obznanim. Kad bi to bilo i odlučeno trebalo bi učiniti sve potrebite pratike da uzmognem putovati preko Italije, što, kako možete razumjeti ne bi išlo ni brzo ni glatko.

Nego spremam za Pašića pismeno što treba. Ovih dana poslao je na poslanstvo dopis s nalogom poslanstvu da mi ga saopći i da nanj odgovorim u pitanju dobrovoljaca. Taj dopis je u formi korektan, ali je u stvari jako oštra lekcija. Spremam odgovor, koji će biti opravdan i *sgodan?* jer mi se pruža prigoda da se o ovoj stvari kaže što treba. Ovaj će se govor predati poslanstvu. Nešić (*Ljubo Nešić*) koji je ovdje došao iz Londona ponijet će jedno moje pismo, u kojem ću g. Pašiću opisati svu situaciju i staviti mu predloge (*prijedloge*), u smislu koji Vam je poznat. Govorit ću mu posve jasno i iscrpljivo.

Ujević koji je pisao pismo. Poslao bih ti ga ali ne mogu, jer sam ga pozvao da dojde (*dode*) k meni na razgovor pa mi treba pismo za to. Ali ću ti ga naknadno poslati, stoga što treba da ga vidiš. Moj je utisak da je Ujević u stanju neodgovornosti. On pati na persekutornoj maniji, koja mora da je u dosta naprednom stanju. Obznanit ću ti i o uspjehu razgovora. Ovdje se čuje da saveznici vode pregovore – privatnim putem – sa Austrijom u smislu jednog zasebnog mira.

Bit će, ali treba uzeti sa rezervom. O Orange-u bit će te izvijestio Trinajstić. Ne znam je li bataljon zaplovio, jer me Krstić nije obznanio ništa.

Srdačan pozdrav Gospoiji tebi i Čiču? od mene i moje puno bolje polovice jer ja ne vrijedim niti 1/4.

Tvoj Ante

Monsienr
Ivan Meštrović
Cannes
Hotel International etRichelieu

868. A 2, A2-2, A 2.-3 1660
Hotel Medison Paris

24. VI.

Dragi Ivane!

U Lyonu, gdje sam bio ovih dana, ostavio sam pismo mojoj ženi da ti ga ponese. Ovo je nastavak onoga u pogledu tvoje izložbe u Petrogradu. Sinoć sam razgovarao sa Pašićem o ovoj stvari te sam mu saopćio one tačke, koje si mi ti dao kad sam odlazio iz Ženeve. On je prihvatio sve uslove, koje si ti predložio. Što se tiče opreme i troška za prevoz (*prijevoz*) i asikuraciju iz Londona u Petrograd, on će odmah dati nalog poslanstvu u Londonu neka sve izvrši. Za troškove asikuracije na izložbi, prevoza za povratak stvari iz Petrograda u London asikuracije na povratku, za trošak namještenja izložbe dat će nalog poslanstvu u Petrogradu. U Petrogradu on se ovim pitanjem nije bavio te nije znao da mi ništa kaže. Opazio je samo što se tiče asikuracije, da treba da svaki sanduk ima označenu vrijednost za koju se ima da osigura. To ima pravo, jer ja mislim da se neće osiguravati stvari inmonte (*na hrpu*). On je vrlo zadovoljan sa idejom izložbe u Rusiji. Govoreći o toj stvari i o prevozu umjetnina opazio je sasvim *umjesno*?poteškoće pretovarivanja na ovom dugom putu. Ako stvari ne otidju (*otidju*) samo ladjom (*ladjom*) iz Londona, treba ih iz željeznice pretovariti u Neucastelu (*Newcastle*) na ladju, zatim u Bergenu (Norveška) iz ladje na željeznicu, pak na granicu švedsko-ruskoj, gdje je željeznica prekinuta za pol sata puta, treba ih iz švedske željeznice pretovariti na karove a zatim s karova opet ih natovariti u rusku željeznicu. Stvar je doista komplikovana, ali će se savladati. Njemu se čini da u Londonu najbolje je da poslanstvo dade nalog nekom srbinu (*Srbinu*) Joci U. Jovanoviću koji znade dobro engleski jer je živio onamo. On je inače trgovac te će se razumijevati u posao. Ja ga poznam lično. Kroz kratko vrijeme Bošković će biti dignut a mjesto njega dolazi J. Jovanović (Pižon). Ali Pašić nemisli (*ne misli*) čekati tu promjenu za ovaj tvoj

posao koji je bitan. Pašić ovdje ostaje do utorka *idućeg?* sigurno, a valjda i još jedan dva dana. Ja ću ostati do njegovog odlaska. Ako imaš štogod, možeš mi pisati ovamo sredstvom konzulata. -Inače sam razgovarao sa Pašićem. On nosi iz Rusije vrlo dobre uspomene. Govorio je ovamo konkretno. On se potpuno (*potpuno*) pouzdava. –

Vraćajući (*vračajući*) se na pitanje asikuracije tvojih stvari, prema onomu što je Pašić primjetio (*primjetio*), trebalo bi da ti pošalješ u London najžurnije, točan iznos za koji se ima osigurati svaki pojedini sanduk a mislim da treba naznačiti što se u pojedinom sanduku nalazi kao n. p. (*na primjer*) udovica jedna u mramoru, udovice 2 grupe u mramoru, Miloš u gipsu itd. Ti ćeš imati kod sebe spisak, a mislim da si mi govorio da ga imaju i u Londonu.

Primi najsrdačniji pozdrav ti i gdja (*gđa*) Ruža.

Tvoj Ante

868 A3.673

Split, 16/5 1914.

Dragi Ivane!

Sinoć sam sazvaio sjednicu na kojoj se pretreslo o tvojoj izložbi. Svi pozdravljaju s oduševljenjem taj događaj (*dogadaj*). Prostorije Hrvat. (*Hrvat-skog*) Doma nismo uzeli u obzir, jer imamo prikladnije i ljepše za ovu svrhu u Kazalištu, bina sav prednji dio Kazališne zgrade: foyer, predfoyer i na prizemlju atrij. Tu ima mnogo više mjesta nego u dvorani Hrv. doma sa mnogo više svjetlosti. Općina ti stavlja sve to odmah na raspolaganje. Vidović će ti poslati sve dimenzije odnosnih prostorija, koje mislim da i ti poznaješ. On želi, da izložbu priredi društvo Medulić, čemu se mi ne protivimo ako si ti zadovoljan. Danas će Medulić prikazat zemalj. (*zemaljskom*) odboru molbu za podporu (*potporu*). Što ti treba, piši. Srdačan pozdrav tebi i milostivoj gospodji (*gospođi*).

Tvoj Ante

868 A 4, 4-2

Cartolina postale Venezia 28 .08. 14.

Signor

Ivan Meštrović

Roma

Regia Legazione di Serbia

Primio sam dopisnicu. Nećemo još tamo, jer se još kupam (nisu banji zatvoreni) i jer je u Rimu puno vruće i u Septembru. Mislimo tamo oko polovice dojučeg (*do idućeg*). Ovdje nam je zgodno i stoga što ima nekoliko naših a osim toga često dojde (*dođe*) tkogod iz Dalm. (*Dalmacije*) pak nam donese koje vijesti. Od srca pozdravljamo tebe i Milostivu.

Tvoj Ante

Ven. (*Venezia*) 28. VIII. 1914.

868 A5, 892

Mletci, dne 11. 9. 1914.

Dragi Ivane,

Primio sam tvoju razglednicu od 8. t. m. (*tekućeg mjeseca*) Supilo je ovdje. Ima nas dalmatinaca preko 20. Ne razumijem što znače ove riječi: „Što radite zar ne vidite? Maknite se i radite makar koliko.“ Razjasni mi što si mislio reći. Ako bi bila potreba, mogli bismo doći i prije nego smo namjeravali.- Ovdje je još vruće a pošto je poznato da je u Rimu uopće vruće nego u Mletcima, s toga mislimo doći tamo kada zahladi. Ovdje nema previše ni prometne buke pak je za moju anemičnu ženu mnogo ugodnije nego drugdje tim više što se ne izmara u hod, jer nema uzbrdica. Nismo odlučili kad ćemo odputovati (*otputovati*), ali ne možemo prije nego iz Splita primimo jesenska i zimska odijela, što ih čekamo po osobitom vlaku. Svakako ćemo se zaustaviti koji dan u Firenzi, jer je teško za moju ženu 14 sati željeznice neprekidno odavle do Rima. Najljepše pozdravljamo tebe i Gospodju.

Tvoj Ante

868 A6, A6-2, A6-3, A6-4, A6-5, A6-6 / 1661

21. VI. 1916.

Dragi Ivane,

Na tvoja tri pisma nisam ti još odgovorio jer sam se rezervirao da pišem kad Gazzari (*dr. Julije Gazzari*) i dr. povrate se u Ženevu. Oteglo se je vrijeme radi Paš. (*Pašića*). Nitko nije mislio da bi mogao ostati ovako dugo u Londonu. Gaz. (*Gazzari*) Trin. (*Trinajstić*) i Greg. (*Gustav Gregorin*) ostali su u Parisu u želji da se s njim upoznadu i da se porazgovore. Iz Londona nije se moglo imati točne vijesti o njegovom dolasku. Napokon sam odlučio da dodjem u Lyon i da se ovdje vidim još jednom prije odlaska u Petrograd s mojom ženom. Uz to je došla depeša da će Pašić uskoro doći u Paris. To je bilo u nedjelju. Pošto sam bio već odlučio krenuo sam u utorak u jutro ovamo gdje je i moja žena stigla isti dan. Ali već jučer obznaniše me iz Parisa da će Pašić stići ovamo sinoć (srijeda). S toga ja putujem natrag u Pariz večeras gdje ću biti sutra ujutro (petak). Mislim da će on danas opremiti Gaz. (*Gazzarija*) i dr. Moja žena ostaje u Lyonu, dok joj se javim iz Parisa. Naime govorit ću sa Pašićem te za slučaj da bi me on obustavio da ne idem u Petr. (*Petrograd*) ne bih išao te bi žena ostala sa mnom. Inače ona će se vratit u Ženevu.

O tvojoj izložbi govorio sam sa Vesn. (*Miljenko Vesnić*) čim sam prvi put došao u Paris iz Ženeve t.j. glede transporta i glede asikuracije. Pošto sam tražio da donese konkretne odluke o tome, on mi je odgovorio da ne može ništa odrediti nego da čekam Pašića te da s njime govorim tim više što se je očekivalo onda da će se on brzo vratit. Na tome je ostalo do danas te se pribojavam da o pitanju progovorim sutra u Parisu. Od njega ću valjda čuti što on nosi o toj stvari iz Petr.

Kako ćeš već znati Frano (*Frano Supilo*) je definitivno istupio iz odbora izjavljujuć da to čini (je) da uzmogne slobodno raditi a da ostaje uvijek na programu što ga je odbor u svoje vrijeme ustanovio. To je bio rezultat osamdnnevne sjednice koju sam vodio velikim ustrpljenjem i samoprijegorom. Ideja istupa nije se rodila kod njega sada, on je to napominjao već od davna više puta. Prije nego je istupio definitivno i baš četiri dana prije bio je jedne večeri izjavio da on istupa i otišao prema vratima da izadje. Ja sam zajedno sa drugima molio ga da to ne čini radi posljedica, koje mogu nastati za stvar i pošto je bilo kasno prekinuo sam sjednicu za sutra ujutro. Iako je izjavio da će doći sutra u jutro

nije došao te sam ja da se stvar ne nagli opet odgodio sjednicu za drugi dan i poslao k njemu neke prijatelje da ga odvrate. To je uspjelo te je drugi dan došao te nam je uspjelo da završimo tu dugu i beskrajnu raspravu jednim zaključkom koji je bio jednoglasno prihvaćen. Zaključak je odredjivao (*određivao*) nekako taktiku u radu odbora i pojedinih članova te je uglavnom sadržavao ono što je Supilo predložio. Jezgra je bila ta da ostaje podpuna (*potpuna*) sloboda djelovanja članovima, ali da se pojedini član ako ima podnijeti kakav važan korak osobito na službenim mjestima da se sporazumi sa predsjednikom. Time sam se nadao da smo prebrodili krizu. Zatim se je prešlo dalje. Zadnje subote prije nego će Supilo definitivno istupiti, stane on govoriti o potrebi transformacije Srbije. Pošto je samo spominjao transformaciju i nije objašnjavao što misli pod time i što bi Srbija imala da učini u smislu te transformacije te se nije mogla da povede jedna meritorna rasprava o tome, ja sam ga zamolio da tu misao objasni konkretno i što više u detaljima i da se uzmogne doći do jedne iscrpljive izmjene mišljenja. On je na to odmah pristao te je rekao da će za ponedjeljak (tada je bila subota) donijeti napisanu osnovu o transformaciji. Kad je bilo u ponedjeljak, reče da nije mogao učiniti ništa, jer da se ne da ništa sastaviti premda je toliko mislio da nije mogao da spava a zatim je izvadio iz žepa (*džepa*) jedan sastavak te ga pročitao sa izjavom da definitivno istupa iz odbora. Taj sastanak sadrži rekriminacije proti Srbije, Pašića i donekle proti odbora i to rekrim. apsolutne a nimalo odredjene (*određene*). I tada je otišao. Pošto je on izjavio da ostaje na istom programu a da želi imati slobodne ruke u radu, ja sam mu poručio po Gaz. (*Gazzariju*) da je moje mišljenje da on može i nadalje primati iz odborskog fonda što mu treba za uzdržavanje i putovanje, jer naši koji su nam poslali novac poslali su ga kao podporu (*potporu*) za naš rad. On je moje mišljenje prihvatio te sam mu već isplatio fr. 770 do konca ovoga mjeseca a iz Londona ću mu poslati za uzdržavanje do konca godine.

Kad se je ovo već dogodilo, moje je mišljenje da radimo paralelno a da se mora izbjegavati svaka borba ili bilo koje trvanje između (*između*) njega i odbora i to u interesu same stvari te se nadam da će se toga držati svi. Moje mišljenje o Supilu i o njegovom koraku ovo. On je jedna jako individualna ličnost. Njegovo je najveće svojstvo, ne politički kriterij, nego inicijativa u istraživanju što je jedna vrlo rijetka stvar kod ljudi. Ali Supilo ima jednu manu, koja ga čini nepodesnim za kolektivni rad a to je megalomanija u visokom stupnju. To je kao svaka manija jedna bolest koja je u njemu ili nastala za vrijeme ovoga

rata – ja ga prije nisam s bliza tko dobro poznao- ili se je u ovo vrijeme jako potenciralo. Iz te manije kao posljedica nastala je persekutorna manija s koje on misli ili sumnja da njega lično progone ili ne vole ili mu zavide svi oni koji ne odobravaju bezuvjetno svaki njegov korak. To je uzrok zašto on tako mnogo i tako lako govori i o stvarima o kojima se ne smije govoriti i zašto govori, rugajući se obično, proti mnogima. Stoga često pravi čudnovate distonacije i tako radi da ga često ljudi ne razumiju ili ga krivo razume i stoga on sve ljude i stvari oko sebe vidi ispod sebe.

Što će biti sada? Najviše valjda sve zavisi od njegova vladanja. Ako on ostavi na stranu lična pitanja i ne bude se njima baviti, što inače žalibože najviše voli i gustira, moglo bi se raditi za stvar paralelno i korisno te bi njegov istup mogao donijeti dobrih posljedica. Znači moglo bi se dogoditi da se kad i prigne u međusobno (*međusobno*) zagrizanje a to bi bilo ubitačno za samu stvar uz sve neprilike i neprijatelje što ih ima naša narodna stvar. Ja sam za mene siguran te neću ma kako bio izazvan nikada što reći ni učiniti što bi moglo stvarati lična pitanja.

Od kad se Supilo vratio iz Italije jako je nemiran i udara u rekriminacije. Njegovu psihologiju tumačim time što je onamo doživio za sebe lično veliki neuspjeh. Glavni njegov cilj bio je da dojde (*dođe*) do Sonnina (*Sidney Sonnino 1847. – 1922.*) za kojega je imao prep. (*preporučeno*) pismo od Greda. (*Edward Grey 1862. – 1933.*) Sonnino ga nije primio i to je njega zabolilo (*zaboljelo*). U Italiji mora da je s mnogima govorio mnogo i lako o odboru Hrv. i Srbije i to tako da su Talijani dobili impresiju da naše jedinstvo ne stoji na čvrstim nogama kod nas samih. To se već osjeća u Parisu, gdje su došli u zadnje doba Dudan i Tamaro sa očito služ. (*službenom*) misijom da kontrakariraju naš rad i informiraju nas lično. Oni obilaze naokolo i kažu da pitanje jedinstva je jako dvojbeno, jer da se je Supilo tužio u Rimu na Srbiju da ona ne shvaća svoje zvanje nego da hoće da traktira Hrvatsku kao Makedoniju i slično. Ja shvaćam Supila i ne mislim da su njegove intencije neispravne, ali kako neobuzdano govori i ne mjeri riječi ni ljude, dojam što ga je on onamo izvadjao (*izvadao*) nije za jugosl. (*jugoslavensko*) jedinstvo dobar.

U Parisu imam da govorim s Paš. (*Pašalićem*) Mnoge važne stvari i to posve stvarno i konkretno, kako možeš da zamišljaš sam. Treba objasniti mnoge stvari, treba stvoriti efektivan kontakt kako cijeli odbor želi. U Parisu (*Parizu*) ostat ću koji dan, jednu sedmicu u Londonu onda dalje ako ne bude kod Paš.

što nova što bi učinilo moje putovanje u Petr. (*Petrograd*) neupitnim. Dodje li moja žena tamo, to je znak da nisam promijenio program i da sam išao dalje.

Kad su počele posljednje sjednice u Parisu, Dr. Pervar mi je pisao jedno pismo odnoseće se na

odborske prilike. Njemu ne mogu da sve ovo pišem napose pa te molim da mu pročitaš ovo pismo, u kojem za Vas dva nema tajne. Od naših drugova, kad se vrate iz Parisa, možeš čuti potanje stvari o svemu što je bilo.

Ako htjedeš možeš mi pisati u London preko konzulata dotično poslanstva.

Srdačno pozdravljam Gdju. Ružu i tebe. Pazite zdravlje obojica.

Sve podredite tome.

Tvoj Ante.

868 A7, 7-2, 7-3, 7-4.

Paris10/5 1917.

Dragi Ivane!

Primio sam opet pismo od Ujevića, kojim daje ostavku! Šaljem ti ovo i prvo pa mi ih povrati. On je siromah lud, boluje na persekutornoj maniji. Kako sam ti već pisao, nakon prvoga pisma bio sam se s njime sporazumio i dao mu za prošli mjesec. 300 fr. (*franaka*). Bio je upravo oduševljen. A sad mi ponovno piše o „djevotčuri“, o „narušenom uslovu“ – koricu po koricu? – i dao je ostavku! Ja sam mu opet pisao prijateljski i čekam da mi odgovori, ali se ne nadam da se s njime može što postići. Prije sam se nadao, jer ovdje ostaje Hinković (*Hinko Hinković*) definitivno. Sporazumili smo se tako da De Giuli (*De Giulli Ivo 1876. – 1957.*) imat će referat kancelarijski i administrativni dočim će Hinković imati politički. To mi je lijepo uspjelo tako da su oba zadovoljna i sa Hinkovićem u Parisu ispunit ćemo prazninu, koja je ovdje postojala za politički rad.

Nadam se da ćeš bit primio što sam ti pred nekoliko dana poslao u pogledu dobrovoljačkog pitanja.

Prekjučer je Potočnjak (*dr. Franko Potočnjak*) primio poziv od Pašića da dodje na Krf. Ne kaže zašto, ali mislim da je glede pitanja dobrovoljačkog korpusa u Odesi. Jučer pak stigla je od Pašića druga depeša u kojoj moli da dodjemo na Krf «radi izmjene misli o svim pitanjima ja, Protić (*Stojan Protić*),

jedan Slovenac, jedan Hrvat iz Banovine i jedan Srbin iz Bosne». Držim da je povod ovomu pozivu naša predstavka o Jugoslavenskoj Legiji i pismo što sam mu pisao glede političke situacije. Iz Banovine pozvat ću Hinkovića, a Slovincima i Bošnjacima brzojavio sam da odrede po jednoga. Mi ćemo se (*svi?*) krenuti po svoj prilici *nastajuće nedjelje?* preko Italije i to diplomatskim putem kako Pašić telegrafira. Žena neće samnom, ona će ostat ovdje.

Ja sam primio iz Lyona poziv na izložbu podpisan (*potpisan*) od sekretara srp. trgov. Jovanovića. Otvorenje će biti na 15 i 16 ov. mj. (*ovog mjeseca*) Ja ne mogu poći osobito radi ovoga što je sad došlo s Krfa.

Čujem da ti ideš pa ti stoga šaljem ovo pismo na Rosandića u Lyon, a ako te ne bi onamo bilo neka ti ga pošalje u Cannes.

Pozdrav Gdji. Ruži i tebi od obojice.

Tvoj Ante

P.S. Kod Izvolškoga (*Alexander Petrović Izvoljsky 1856. – 1919.*) nisam još bio. Poći ću prije odlaska na Krf pa ću te izvijestiti.

868 A8, A8-2

10/9. 17.

Dragi Ivane!

Stigao sam jučer poslije 93 dana. U Ženevi govoreć s drugovima, ostali smo da bi sjednica bila u Parisu na 24/ 9. Ovdje sa našima nisam još govorio niti sam poslao poziv pa stoga još nije stvar zaključena. Obznani ću te. Ove dvije riječi samo da ti se javim. Jesi li dobro ti i Gdja (*Gđa*) Ruža? Nadam se da jeste i da ćemo se za sjednicu vidit.

Primite oboje najljepši pozdrav.

Tvoj Ante

P.S. Uklapam ti kartu što je sad moja žena primila od Gdje Pašićke da ti je pošalje.

Monsieur
Meštrović
Cannes
Hotel Anglais

868 A9 1-5 /73

12/9 1917. (Iz Parisa Hotel Medison)

Dragi Ivane!

Jučer sam ti pisao glede odborske sjednice da bi eventualno bila u Parisu za 24/9. Nakon razgovora s prijateljima, vidim da to treba promijeniti i da ovu sjednicu valja držati u Londonu.

Za to govori činjenica što Mičić (*Mičo Mičić*) a valjda i Banjanin (*Jovo Banjanin*) ne bi mogli da dodju u ~~London~~ Paris i ostave London za više vremena pošto onamo kao u centralu obavljaju se uvijek važni poslovi. Osim toga piše Mičić da i naši engleski prijatelji to žele. Ova sjednica ima neku osobitu važnost obzirom na deklaraciju i glede koje treba da plenum zauzme stajalište pa i stoga bit će dobro da vijećanje bude u Londonu. A što se tiče naših drugova stvar stoji tako da bi bilo nezgodnije u Parisu nego u Londonu, jer osim tebe i trojice iz Ženeve, koji će se vratiti i De Giulli koji je ovdje svi ostali ili su već u Londonu ili treba da onamo idu. Žao mi je jedino zbog tebe da ćeš se mučiti preko Manša (*La Manche*), ali vidim da ne može da bude drugačije.

Glede roka pošto se radi o Londonu, treba ga malo više odmaći pa mislim da bi sjednica bila na 8/10.

Pišem i drugima u Londonu i u Ženevu pa će ostali ovako kad nebi s koje strane došao kakav prigovor dostojan uvažanja.

Jutros je moja žena primila dopisnicu od gdje. Ruže, koja piše da me čekaš dva mjeseca zbog sjednice pa da si stoga izgubio kuru. Meni je to žao, ali ja ti nisam tomu kriv. Ti si mogao slobodno kroz cijelo vrijeme moje odsutnosti nastaviti piti tvoju kuru već i stoga što ma kada bila sjednica mogao si znati da ne može biti sazvana nego na dugi rok zato da se svi članovi izmognu spremići, kreniti na put i stići a to vrijedi još u većoj mjeri, kad bi je bio dozvao s Krfa kako sam namjeravao s početka u misli da naš elaborat neće biti publiciran skupa nego nakon odobrenja njegova u odborskoj sjednici. Sav se je pak program što se tiče vremena proširio u koliko smo s Krfa išli na front pak u Atinu

i zadržali se na povratku u Rimu i u Švicarskoj. Sve to s vrlo važnih političkih razloga. Mi ćemo (ja i žena) ostati ovdje sigurno do 20 o. m. Ne mislim dalje nego ako bi se promijenila odluka glede sjednice pa da bi se držala ovdje, što ne mislim. Oдавle ćemo dakako u London. O drugim stvarima ne pišem ti, jer ćemo razgovarati kad se sastanemo. Oba pozdravljamo najsrdačnije gdju. Ružu i tebe.

Tvoj Ante

868 A10

London 2. I. 18.

Dragi Ivane,

Prestolonasljednik je prihvatio naš predlog sa se osnuje jedna posebna jugosl. jedinica na onamošnjem frontu. Prvi odgovor bio je negativan i u njemu istaknute sve teškoće tehničko- vojne prirode. Treba svu artiljeriju, tran??? (*transportirati*), stoku i ostalo nabaviti za novu jedinicu a to je nemoguće dobiti od saveznika. Ja sam ponovno inzistirao na važnost predloga te sam, jučer dobio novi odgovor, kojim mi javlja da je prihvatio predlog i riješio da se osnuje jugoslav. jedinica. Pošto nema dovoljno ljudi, ne može se obrazovati korpus nego samo jedna divizija. Da se uzmogne pribaviti potrebni tehnički materijal, oduzeo ga je od jedne postojeće divizije srpske vojske te je uslijed toga morao raspustiti ovu staru diviziju i rasturiti ljude po ostalim postojećim divizijama. Istakao je kolika je to žrtva za vojsku raspustiti jednu staru diviziju slavom ovjenčanu. Ta je žrtva učinjena za ideju narodnog ujedinjenja. Ovo je korak koliko energičan toliko krasan. Saopći ovo Dru De Guilli-u, komu sam saopćio prvi negativan odgovor na jedno njegovo pismo. Izvijesti ga i o onom sastanku, na komu on nije bio. Ja sam izvijestio i ostale ovdašnje drugove, koji nisu bili na tom sastanku kod Steeda. (*Henry Wichman Steed 1871. – 1956.*) Poslije 18/XII nismo se više sastajali.

Sutra odlazi Vošnjak (*dr. Bogumil Vošnjak 1882. – 1959.*) u Ameriku. Ona mo je nastala kriza uslijed Hinkovićeve tumačenja o konstituenti tim što je Pupin (*Mihailo Pupin*) izjavio da ne može prihvatiti ovo stanovište i dao ostavku kao član J. N. Vijeća. To je obrazložio u jednom članku u „Srbobranu“ a sad je Marijanović (*Milan Marjanović*) stao da polemše s tim člankom u „Ju-

goslavenskom Svijetu“, koji je kao glavni organ naše onamošnje organizacije nastao iz fuzije „Hrvatske zastave“ (Biankini) i „Hrvatskog Svijeta“ (Gršković) i izlazi u New-Yorku. Brzjavio sam da obustave daljnju polemiku i poslao sam pismena uputstva.

Ovdje je zima ali je lijepo i suho vrijeme. Čitamo da je tamo još studenije. Biće teško ove godine. Pozdrav tebi i Gospodji od žene mi i mene.

Tvoj Ante

PISMA UPUĆENA RUŽI MEŠTROVIĆ

868 A11-3, A11-4, A11, A11-3, A11-2

Baile's Hotel

Poštovana i draga Gospodjo,

U želji da Vam učinim najbolji utisak ovim pismom prilažem dopisnicu sa slikom našega maloga Ivana, koji proizvodi velike stvari. Kako sam još u Parisu predvidio Ivan će Vam se vratiti pred Božić. Nemojte za to kriviti ni mene ni odbor jer ga na sjednicama nema nego vrlo rijetko. Zaposlen je mnogo svojim stvarima pa ga nismo htjeli ometati.

Izložba je vrlo uspjela a biće kompletna kada stignu ostale stvari iz Cannes-a. Velikog propetog Krista treba viditi sada na izložbi. Lokal je za to vrlo zgodan kao i svjetlost u njemu. Muka božanskog čovjeka izložena je tako silno i veličanstveno kako još nikad nijedan umjetnik nije ni blizu to učinio. Po mojem mišljenju ovaj Hrist trebao je da bude izložen sam samcat jer je on sam dovoljan da ispuni najveću sredinu. Sve ostale umjetnine pa i Ivanove izčezavaju pred ovom originalnom, realističnom i veličanstvenom pojavom kakvoj nema premca u ljudskoj umjetnosti ove vrste. Ja mislim da iz mene ne progovara ni prijatelj ni sunarodnjak umjetnikov, nego osjećaj stroge objektivnosti. Iako su engleske novine spore u ocjenjivanju, već ih je nekoliko glavnih donijelo kritičnih članaka. Svi se najviše bave Ivanom sa pretpostavke već utvrdjene da je on već priznat umjetnik velikog stila. O Tomi (*vjerojatno o Tomi Rosandiću*) pišu samo kao o imitatoru. O Račkomu kritika piše povoljno. Posjećivanje je izložbe povoljno, ako se uzme u obzir koliko su Englezi kompetentni i koliko imaju smisla za umjetnost.

Milo mi je što mi moja Netty pripovijeda da ste dobro i da ste se snašli prilično u privremenom udovištvu. Sasvim diskretno a da niko ne zna mogu Vam saopćiti kako se Ivan tuži na samoću bez Vas i koliko želi da se vrati u Paris.

Poslije pet nedjelja suha i lijepa vremena, danas je okrenulo na kišu i izgleda da će ovo vrijeme sada i ostati. Svakako držim da je Londonska klima manje loša od Pariške.

Mi smo se dosta dobro snašli i nije nam teško u Londonu. Hotel je odličan jedino što mu manjka to je „šofaž Santral“. (*centralno grijanje*) šofaž – kotao, *grijanje fran.*, *Santral – centralni turski*.

Primate, draga Gospodjo i pozdrav moje žene i moje poštovanje.

Trumbić

869 A1, A1-2 1662

NETTY TRUMBIĆ PIŠE IVANU MEŠTROVIĆU

Geneve 4. 7. 916.

Dragi Maestro,

Šaljem Vam pismo, što mi je Ante za Vas dao. Ja sam se još pred nedjelju dana vratila iz Liona ali tek jučer obaznah Vašu adresu. A kako Vi tamo, valjda živite u oblacima? Ovdje doli vrijeme gadno, prava sramota, izgleda da ove godine neće biti ljeta.

Nadam se ipak da će Ruži, planinski zrak mnogo koristiti, te da će se ona kroz kratko vrijeme posvemu oporaviti.

Ante odlazi ovih dana iz Londona, pak sam malko zabrinuta zbog „traverse“ preko sjevernog mora.

Što Vam se čini od situacije? Ide dobro i ako bude tako slijediti, a ja sam puna nade, da bismo mi mogli o Božiću, vratiti se svojim kućama, premda mi muž piše, da Nikola veli da neće ni ove godine rat svršiti.

Sad Vas ostavljam, želeći Vama i Ruži ugodan boravak sa puno puno sunca e da uzmognete uživati i iskoristiti brda.

Srdačno pozdravlja Vas oboje odana

N. Trumbić

869 A2-2, A2-3, 199

NETY TRUMBIĆ PIŠE RUŽI MEŠTROVIĆ

Paris 6 jula (izgleda 1918.)

Moja draga Ružo,

Hvala ti na sjećanju, nadam se svaki dan započetomu pismu. Želim mnogo znati kako si u opšte zadovoljna sa Londonom. Mi smo Bogu hvala zdravi. Ovdje smo puni fešta, spremaju se velike stvari za 14. juli. Glede naše stvari uvijek ista neizvjesnost, moj se Ante bavi sada milijardima rekli da ćemo skupo platiti slobodu. Kakove planove imate, hoćete li skoro natrag? Za nas je perspektiva još dva mjeseca u Parisu. Žao mi je što sam učinila toilette za Bačvice. Ovdje je sada prilično hladno. Kod nas velike vrućine. Primi sa tvojim Ivanom srdačne pozdrave od nas oboje.

Odana Netty

869 A3, A3-2 1874 Uložak

Draga Ružo,

Šaljem ti čarape i combineison-e? (*combinezone*), a što se ovih zadnjih tiče i ako si mi jednom tvoje pokazala, neznam (*ne znam*) od česa su, pa da ne pogriješim uzela pola svile – pola vune. Nadam se da sam pogodila. Kupila sam ti i karte. Žao nam je, vjeruj, da nam Maestro ide, ali razumijem što ga srce vuče (*vuče*) u Pariz.

Dok ti ovo pišem gruvaju topovi, već preko dva sata traje strašna pucnjava. Mi smo ovdje dosta mirni, ipak mislimo na nevine žrtve.

Ljubi te tvoja Netty

869 A4, A4-2. 1872

Hotel Madison Paris 9. 4.

Draga Ružo,

Stigli smo u Pariz u petak večer izmoreni prilično od dugog putovanja. Našli smo ovđe zimsko vrijeme i to najgore, vlažno i studeno. Ne mogu da ti dovoljno iskažem, koliko nam Vaše milo društvo manjka i kako u obće žalimo Cannes, pa čak i noću, od silne buke ne možemo da spavamo, to sada na Antu osobito djeluje pak je čitav dan neraspoložen. Tek do par dana dobit ćemo drugu sobu, tako je puno svjetla u hotelu.

Nadam se da si primila moju poštu iz Orange, o našem boravku tamo, neću ti potanko pisati, jer znam da će Vam biti Čiča? sve lijepo opisao i izpričao (*ispričao*). Samo ću ti kazati da su krasni mladići ti naši oficiri, milina ih je bilo gledati, bilo bi zaista šteta da i jedan pogine, a pitanje je koliko će ih ostati na životu!

Možeš kazati Čiči (ako je još tamo) da smo u Lionu prošli bolje nego smo mislili, što se tiče prtljage. Našli smo naime jednog starca, sa malim kolicima, koja je mršavi tovarčić vukao „originalan attelage“ (*vučna traka*) vjeruj, mi smo za njim išli i smijali se baš od srca.

Vidili smo danas Bančeve oni su dobro, Božo (*Božo Banac 1883. – 1945.*) se vratio pred par dana iz Španije. Mara (*Marija Račić 1884. – 1918.*) ostala ovdje pošto je zabavljena šljanjem (*slanjem*) paketa našim zarobljenicima u Austriji.

Priredit će jedan «Vento de Charite» u maju, pak je Rosandić za tu prigodu izradio jednu medalju, lijepa je to stvar, Mara se nada da će biti primljena.

Na čelu svega toga stoji G. Pašić, a Me Blancke samo kad nešto treba za paradu.

Srdačno i puno pozdravljamo tebe i Maestra.

Ljubi te tvoja odana Netty.

P.S. Opažam sada, da snijeg pada sve u šesnaest, kad pomislim kako će tamo biti lijepo, zaplakala bi! Sjećanje od nas oboje uči.??

869 A 5, A5-2, A5, 1871

Bayle's Hotel London

6/XI

Draga Ružo,

Stigosmo amo živi i zdravi i to je već nešto. Prelaz Mancha nije bio hrdjav, samo se usljed (*uslijed*) jake magle ladja morala kroz noć dva puta zaustaviti, pak ćeš razumjeti da mi je srce malo jače kucalo pošto nismo znali razloga, držala sam se ipak junački, naime sam ostala mirno ležati i predala se sudbini.

U Londonu nadjosmo gustu maglu, ipak utisak nije bio neprijatan, naprotiv osjećam žurstvo???? kao da sam se izbavila iz neke tiske te se slobodnije krećem i dišem.

Tvoj Ivan dobro, malo je nazebao, inače izlazi svaki dan.

Mislim da već znaš da je fiksiran I/XII za otvorenje izložbe, bila bi prava šteta kad stvari ne bi stigle za taj dan, jer vidim da ima oduševljenja za tu stvar.

Ovdje u hotelu, dobro smo se smjestili, isti je skroz english ali dobar, za istu cijenu imamo bolje i više nego u Madisonu, uobće London je daleko jeftiniji od Pariza.

Jedina mana ovog hotela jeste što je puno baba ali kakvih da vidiš! No Čurčin kaže da hvala istima, prostorije su dobro ugrijane, ne sobe znaš, te su prava ledenica nismo još počeli da ložimo. Kamini koji su jedino sredstvo i to za imat bar jednu stranu?? tijela toplu.

A kako ti draga Ružo, jesi li se već snašla u novoj situaciji? Javi se bit će mi milo, puno te ljubi i grli tvoja odana Netty

869 A6, A6-2

Post card 19. 5. 1915. / 1875 iz Londona prema vrijednosti na marci 1 penny.

Poslano u Paris RueViolet br. 60

Draga gospodjo,

U nadi da ću Vas doskora vidjeti zdravu i veselu medjunami , šaljem Vam mili pozdrav

Vaša Netty Trumbić

869 A7, A7-2, A7-3, A7-4

Hotel Medison Paris

15. Marta 916.

Draga Ružo,

Vrlo mi je milo razumjeti, da ste se tamo dobro smjestili i da ti se Ženeva sviđa. Što se vremena tiče, tješi se, jer je i ovdje cijelo to vrijeme bio užasno.

Ninola ?? mi pak iz Londona piše, da je tamo upravo gadno, tako da se jadnica razbolila od žalosti!

Sad je od nekoliko dana krenulo malo bolje, ali isto sunce se rijetko pokazuje.

Hvala ti na adresi, vidila sam Simonu, ona čeka Eda iz Rima, koji će stignuti u Pariz 23. Pak će s njime natrag u London. Priča mi da su uzeli kuću sa bašćom, negdje u okolici, da se odsele da žive mali sa starcima, a ona da će amo, tamo a primat će pak uvijek (*uvijek*) u Londonu.

Ovdje se očekuju do par dana visoki gosti, Ante će po svoj prilici s njima za London, tako da računamo da ćemo do mjesec dana doći u Ženevu.

Boravila je ovdje Me (*Madame*) Wilde, pokazala mi je izrezak, mislim Timesa, gdje je stajao izvještaj tvoga koncerta, pak me zamolila da ti to javim, ma držim da si sve to već bila vidila u Londonu. Plakala je od radosti, kad nam pričaše da će i ona dobiti nekoliko srbske djece.

Gospar Androniko krenuo jučer za Južnu Ameriku, dao mu Bog sriću (*sriću*), djecu su vrlo dobro namjestili u zavod, badava, kao refugees.

Mi smo zdravljem dobro a inače (*inače*) vodi se običan život, posjećujemo marljivo konference, u nedjelju bili samo u Versailles za manifestaciju Franco-Serbe, Barada je sjajno govorio.

A ti draga Ružo, jesi li štogod tvoga programa započela? Piši ne budi lijena! Tebi i Maestru mili pozdrav od nas oboje.

Tvoja odana Netty

P.S. Simoneta me pitala da li si primila kartu i cvijeće, što je ovdje u hotelu za tebe ostavila bila?

Madame Ruža Meštrović Hotel du Parc Geneve, Suis

869 A8-3, A8-4, A8, A8-2, A8-5, A8-6./ 1714

Hotel Madison Paris

29. 4. 17.

Draga Ružo.

Srdačno ti hvala na na tvoja mila pisma koja sam radošću primila. Dobro si učinila, što si dozvolila da se moje ime uvrsti u broju patronesa. Ako se od mene drugo ne traži vrlo rado, bar mi se čini razumjeti da sam lišena svake dužnosti. Takva su patronaga iz daleka vrlo udobna jer čovjek na jeftin način čini dobru figuru. Bez dvojbe, je uspjeh koncerta već osiguran time što su u odboru reprezentisani svi saveznici.

Hvala ti na fotografijama, Ante mi se sviđa u svojim oratorskim pozama, ti dobro en face, a tvoj „dos“? ne zamjeraj mi, vrlo izrazit!

Kad dobijem slike iz Oranga poslat ću ti jednu da se uvjeriš, da me prije ide naslov mame bataljuna nego onaj „fille“ kako si me ti ljubazno prozvala. Radujem se da ste dobro.

Mene su, nevrjeme i zub koji me uvijek (*uvijek*) muči (idem svaki dan zubaru) zaista ubili u pojam. Anti su se usljed (*uslijed*) vlage, povratile boli, sad je Bogu hvala već bolje. Što se tiče srca nešto sam mirnija, Dr. Petrović, koji ga je pregledao, uvjerava nas, da je arteriosclerose-a, sansanemiegravite.

Od par dana je vrijeme nešto blaže, ipak o proljeću još ni govora, napatili smo se studeni dosta u hotelu, gdje od 15-og više ne griju, pak smo bili prisiljeni da sjedimo u ka pro time?? Plaćamo dnevno 30 fr. za sobu u kojoj se jedva mičemo.

Sa Bančevim se često viđamo, oni se ovih dana sele iz hotela, našli stan, razlog što Božo neće da zna, za novi regimesansviande, u večer (*večer*).

Rosandica putuje sutra za Lyon, muž je već tamo čine se velike pripreme za tu izložbu. Oni bi silno željeli doći na neko vrijeme u Cannes, ali pitanje ovisi o uspjehu materijalnom izložbe. Šaljem ti evo, neke mustricevoila, na cvjetiče našla samo to, ove godine „boules“ su u modi, ima po izložima lijepih opravnica boules kombinirane sa štoфом u jednoj boji. Gledala sam takodjer u Louvr-u i Printemps-u držim da ne vrijedi da ti pošaljem, jer je baš isto. Bila sam kod Buttericke da vidim ima li lijepih patrona za manteause, rekoše mi da je teško bez točne mjere pogoditi ako još na to reflektiraš, pošalji mi odmah barem

duljinu rukava, eca. Mantili se najviše nose od jersey-a bez donbluze???? svi šavovi dovršeni sa esetre-fostom???, lako za izraditi. Ja sam si jedan dala načiniti te sam vrlo zadovoljna. Odvela me Mara B. u njezine sarte ona tj. Mara uvijek (*uvijek*) šik ima čitavu kolekciju manteause-a. Imate li vijesti od Čiče? Jeli prispijasano e salvo? Znaš li da su Talijani internirali majku i kćeri Vojnovića, izgleda da im nema spasa, u jednom su malome mjestu kod Firenze. Tinka srećom još u Ženevi.

A sad draga ostaj s bogom, lijep pozdrav Maestru od nas oboje a tebe puno ljubi

Odana Netty

Madame

Ruža Meštrović

Hotel International et Richelieu Boulevard Carnot Cannes

869 A9, A9-2 A9/ 1873

Paris 16. 8. 917.

Draga moja Ružo,

Nemojte mi zamjeriti što na Vaše milo pismo nijesam još odgovorila odlučiti se pa nešto dojde ne izvrši se.

Mislila sam u zadnje vrijeme da li ste uvijek (*uvijek*) u Cannesu i željela sam mnogo imati Vaših vijesti pred par dana reće mi Gregorin (*Gustav Gregorin 1860. – 1942.*) da se Maestro od tamo javio, sigurno se sunčate zamišljam Vas crvene ispečene (*ispečene*) od sunca.

Nadam se da ste dobro u zdravlju a još bolje u raspoloženju.

Od Ante zadnje vijesti što sam primila, bilo je da je stigao u Rim, sad bi imao već biti u Ženevi, te mu se skoro nadam. Sretna sam da se taj put približava već jednom kraju, pitam se što me sad čeka? Valjda London! Kada bi do mene bilo ja bi najradije u Cannes, kanite li Vi tamo zimu provesti?

Ja sam prošla 20 dana u Villers-u, divan je to kraj. „La Lodgia“ pravi bijon??, društvo da nemože (*ne može*) biti bolje, jedino što ne volim to je more koje svaki dan bježi za kojih 200 metara, - istina je da za sobom ostavlja svako vrsnih coquillager-a (*ljuštura*) i crevetta (*vrsta morskog raka*) koje tamo imaju unguoutspecia?? pak sam na to mislila, pošto znam kako te stvari voli!

Jadan Božo sam je sa 9 žena 3 kamarijera compresa!

Imala sam priliku upoznati поближе g. Pašić, kako je to fino i zlatno čeljade, Vi ju već dobro znate a Dara i Pava u svemu slična mami.

Šaljem ti draga jednu sliku bataljuna naših dobrovoljaca avec la maman, čitam u bulletinu da su se već borili i da su dva oficira pala, jedan slovenac (*Slovenac*) a drugi iz Bačke, žao mi ih je, pošto sam obojicu u Orangi upoznala.

Čujem da se sad nalazi u Marseille-u bataljun naših dobrovoljaca iz Amerike, pak mi se čini da bi sad bio na Vas red da ih podjete (*podete*) pozdravite (*pozdraviti*).

Jesu li Rosandići još tamo?

Tebi draga Ružo i Maestru lijepi prijateljski pozdrav

Ljubi te puno odana Netty Trumbić

A9-3, A9-4 /1873

Carte postale

Ante i Netty Trumbić u Orange-u sa pukom dobrovoljaca za srpski front.
Prilog pismu Ruži Meštrović

ZAKLJUČAK

U vrijeme Prvog svjetskog rata Ante Trumbić i Ivan Meštrović igrali su značajnu ulogu u emigraciji djelujući u Jugoslavenskom odboru osnovanom u Parizu 1915. godine. Stoga je ova korespondencija koja je objavljena u sklopu ovog članka prilog za daljnje proučavanje navedenog razdoblja nacionalne povijesti.

THE LETTERS FROM ANTE AND ANA NETTY TRUMBIĆ TO IVAN AND
RUŽICA MEŠTROVIĆ DURING THE FIRST WORLD WAR

Summary

This paper contains unpublished letters that Ante Trumbić sent to Ivan Meštrović in the time of the First World War, therefore shedding light onto their relationship during that period. This article also includes letters that Trumbić's wife Ana – Netty – sent to Meštrović's wife Ruža, serving as evidence of the close relationship they kept. In order to provide a context of the time when the letters were written, the first part of this article presents a brief overview of the political activities Trumbić and Meštrović were involved in during the First World War, whereas the second part of this paper presents the letters in their original form with some accompanying notes. The so far unpublished letters that the Trumbićs sent to the Meštrovićs are stored in the archive of the Meštrović Atelier and are owned by Mate Meštrović, the son of Ivan Meštrović.

Keywords: Ante Trumbić, Ivan Meštrović, Ana-Netty Trumbić, Ruža Meštrović, letters, First World War, Yugoslav Committee

